

Çorum İli Turizminin Sorunları ve Çözüm Önerileri

Mustafa Bilgin*

Özet

Bugün Küreselleşme ile birlikte insanlar yaşadıkları dünyayı daha yakından tanımak, görmedikleri yerleri görmek, eğlenmek, dinlenmek gibi birçok nedenlerle seyahat etmektedirler. Seyahat eden bu insanlar gezdikleri yerlerdeki insanlarla sosyal, kültürel ve ekonomik olarak bir iletişim içerisinde bulunulurken aynı zamanda bu coğrafyalara ciddi bir ekonomik katkı sağlamaktadırlar.

Çorum ili, en başta Hitit Medeniyeti olmak üzere içerisinde barındırdığı tarihi ve kültürel zenginlikleriyle hem ülke içerisinde hem de Dünya'da önemli bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin turizm sektörü içerisinde gerçek yerini alabilmesinde nelerin sorun olduğu ve bunlara yönelik çözüm önerileri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. İl başında valilik, Belediye, Kültür ve Turizm Müdürlüğü, oteller, lokantalar, hediyelik eşya satan firmalar turizm sektörü ile doğrudan ilgili olduklarından bu aktörlerle Çorum turizmi ile ilgili bir anket çalışması yapılmıştır. Yapılan anket çalışması ile Çorum ili turizminin sorunları yerinde tespit edilmeye çalışılmış ve daha sonra çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Çorum, Hitit Medeniyeti, Kültür Turizmi, Turizmin Sorunları*

Bilindiği gibi turizm 21. yy da hızla gelişme gösteren sektörlerden biridir. Bunun sebebi, kavramın ekonomik, kültürel, sosyal hatta siyasal giderek artan etkilerinin görülmesidir. Turizm pek çok yan sektöre katkı sağlayan, sağlıklı ekonomik yapılarda bile önemli bir kalem olarak kabul edilmeye başlanan dev bir gelir pastası durumundadır. Ülkeler bu olguyu başta bu özelliğini odaklayarak pek çok amaç için kullanmayı tasarlamaktadır.

---

* Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Çorum, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, mustafabilgin19@hotmail.com

Çağdaş dünyada oldukça çeşitlendiğini gördüğümüz turizmin bir faydalanma alanının da yöresel tanıtım ve kalkınma olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bir değişim aracı olarak bu olgu bir yandan geliştirildiği yerel düzeyde sosyal hareketlilik sağlarken diğer yandan o ürünü satın alanlar için kültürel bir giridi sağlamaktadır.

Bu açıdan Çorum ili zengin tarihsel değerlere ve yerel özgünlüğe sahip bir turizm konusu olarak görülüp pazarlanabilir. Öncelikle Anadolu da kurulan ilk imparatorluk olup büyük bir uygarlık seviyesine erişen Hitit'lerin başkenti olan Hattuşa Çorum da bulunmaktadır. Dolayısıyla Çorum ili için oluşturulacak özgün bir turizm paketi, Hititlere ve Hattuşa'ya ağırlık vermelidir.

Bu çalışmanın amacı, mevcut sektörün sorunlarını belirleme, atıl kapasite ve potansiyellerin harekete geçirilip turizmin Çorum ilinde nasıl bir tanıtım ve kalkınma aracı olarak kullanılabilme olanaklarını araştırmaktır. Bu araştırmada turizm sektörü ile doğrudan ilişkisi olan Valilik, Belediye, Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Seyahat Acenteleri, Oteller, Lokantalar ve hediyelik eşya satan firmalar olmak üzere 35 anket çalışması yapılmıştır.

Çorum Turizminde Mevcut Durum ve İstatistikler

Küreselleşmenin getirmiş olduğu değişimler sonucunda turizm denilince akla sadece güneş-deniz-kum gelmemektedir. Kültür, inanç, doğa vb. alternatif turizm türleri her geçen gün artmaktadır. Sektöre bu açıdan yaklaşıldığında Türkiye'nin bu sektör açısından iyi bir kaynak olduğu görülmektedir.

Bu alternatif turizm potansiyeline sahip illerin başında da günümüzden 7 bin yıl öncesine ait kültürel verilere rastlanan Çorum ili gelmektedir. Anadolu'nun bugün için bilinen en eski adı "Hatti Ülkesi" idi. İlk defa Mezopotamya kaynaklarında Akkad sülalesi döneminde (M.Ö. 2350- 2150) kullanılan bu adlandırma, M.Ö. 7. yüzyıl Assur yıllıklarında görüldüğü gibi, M.Ö. 630 yıllarına değin süregelmiştir. Yeni yurtlarından söz ederken Hatti ülkesi deyimini kullanan ve bugün Hitit Uygarlığı¹ olarak bilinen medeniyet Çorum ilindedir. Tarihte ilk organize devleti kuran Hititlerin başkenti Hattuşa ve Hititlerin önemli merkezlerinden olan Alacahöyük Çorum ili Boğazkale ilçesinde bulunmaktadır. Hattuşa, UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası listesine alınmış Türkiye'deki 9 eserden biridir.²

Çorum, yontmataş ve cilalıtaş devirlerinden bu yana üzerinde insanların yaşadığını gösteren kalıntılara sahip binlerce yıldır çeşitli uygarlıkların yan yana oluşturduğu tarihi veriler yönünden zengin bir ildir. Hattiler, Hititler ve Asurlular'dan sonra M.Ö. 1200 yıllarından itibaren aynı bölgede sırasıyla Frigler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Galatlar, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular ve Osmanlılar bu bölgede yaşamışlardır.³

¹ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara 2005, s. 15.

² Erdal Ertuğrul, *Çorum ili Uygun Yatırım Alanları Araştırması*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara 2005, s. 69.

³ Ziya Çoker, *Çorum İlinin Kalkınma Sorunları ve Yatırım Olanak ve İhtiyaçları*, Çorum Valiliği Yayını, Çorum Tarihsiz, s. 1.

Çorum ili Boğazkale ilçesinde Boğazköy-Hattuşa ve Alaca ilçesinin 15 km kuzeybatısında Alacahöyük'ün yanı sıra yine bir önemli Hitit kenti olan Ortaköy-Şapinuva, kaleler, hanlar, hamamlar, anıtlar, saat kuleleri gibi tarih turizmini oluşturan eserler vardır. İlde Tarih turizmi yanında; Kargı yaylası, Abdullah yaylası, Karaca yaylası, İskilip yaylası, Bayat Kunduzlu ve Kuşcaçimeni yaylalarında yapılan yayla turizmi; uluslar arası düzeyde 3 yılda bir ülkemizde düzenlenen Hititoloji Kongresinin 6 yılda bir Çorum'da yapılması ile kongre Turizmi; Av Turizmi⁴ [Master Planı,2005: 125-131] ilin turizm çeşitleri içerisinde yer almaktadır.

Çorum ilinde turizm işletme belgeli; dört yıldızlı Dalgıçlar otel, üç yıldızlı Anitta otel, Büyük otel, Mavi Ocak, Sarıgül otel, iki yıldızlı Kolağası otel, Pithana otel ve Aşıkoğlu otel olmak üzere toplam sekiz tane konaklama tesisi bulunmaktadır. Belediye belgeli konaklama tesisleri ise; Şirin otel, konfor Palas otel, Acar otel, Fatih otel, Ferhat otel, Başkent Motel olmak üzere altı tane konaklama tesisi bulunmaktadır. Yatak kapasitesi turizm işletme belgeli tesislerde 647, belediye belgeli tesislerde 197 olmak üzere toplam 844 dür. Yapımı devam eden ve yapımına başlanacak olan turizm yatırım işletme belgeli konaklama tesisleri; Labama Penez, Anitta otel, Hattuşaş otel, Ganita otel, Hitit Park otel, Hattuşa otel kompleksi olmak üzere altı tanedir. Bu tesislerin yatak kapasitesi 1654 tür.⁵

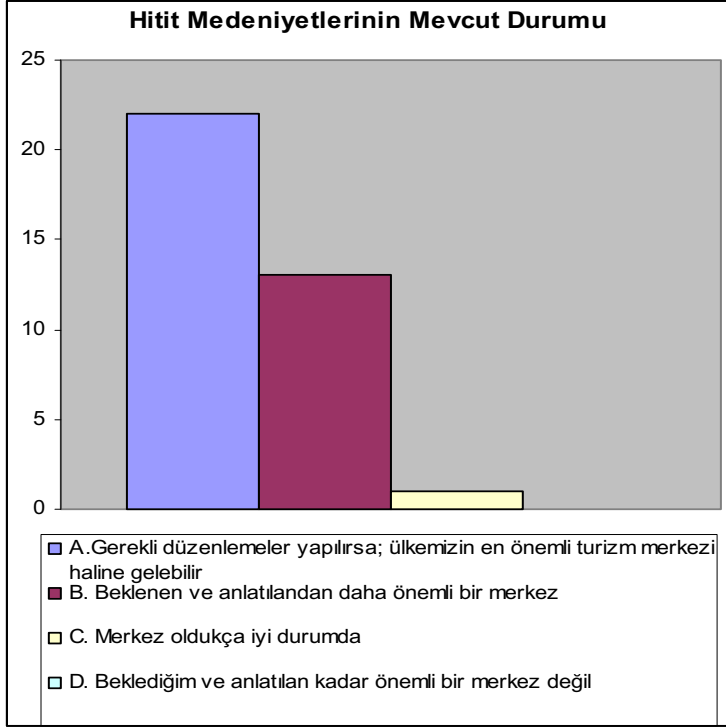
Çorum ilinde turizm işletme belgeli A grubu altı, B grubu bir ve C grubu da bir tane olmak üzere toplam sekiz tane seyahat acentası bulunmaktadır.

Görüşülen kişilerin “Hitit Medeniyetlerinin mevcut durumu” hakkındaki düşünceleri kendilerine sorulduğunda verilen yanıtlar aşağıdaki gibi olmuştur.

---

⁴ *Turizm Master Planı*, T.C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Çorum 2005, s. 125-131

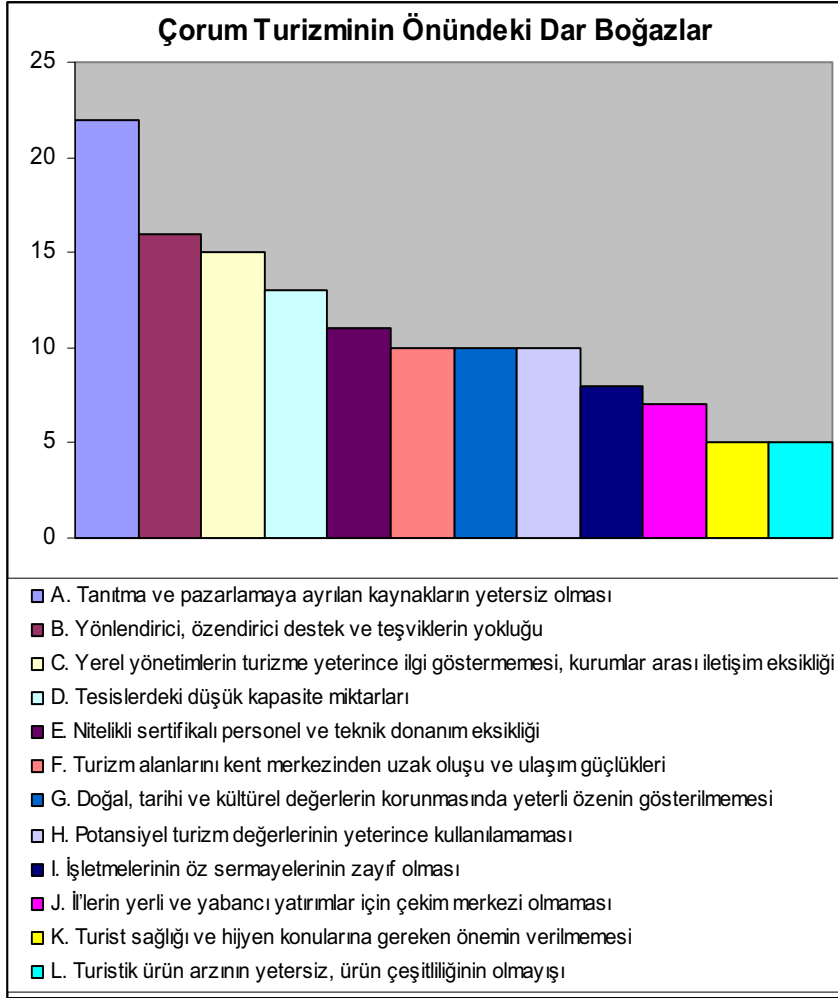
⁵ <http://www.corumkulturturizm.gov.tr>.

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı gibi Hitit medeniyet merkezleri, Çorum turizm sektörünün gelişmesinde önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılarak bu merkezlerin tanıtılması gerekmektedir.

Çorum İli Turizminin Sorunları

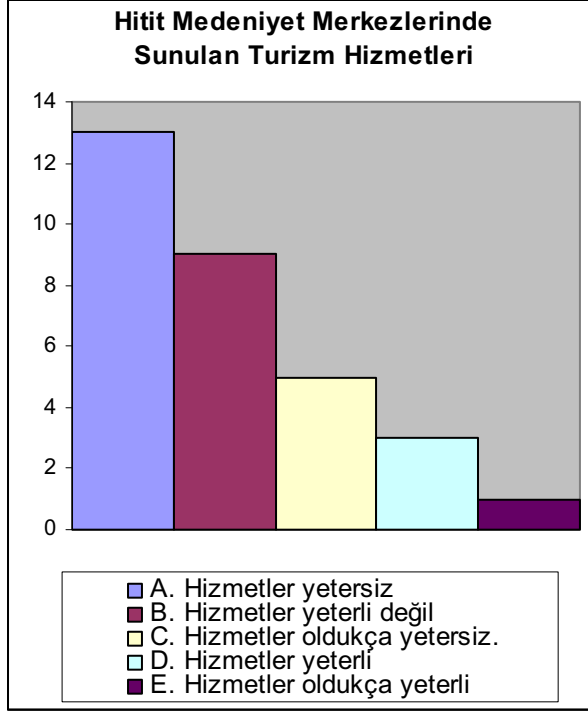
Çorum ili turizminin sorunlarını belirlemek için görüşülen kişilere “Çorum Turizminin önündeki dar boğazların” neler olduğu, “Hitit Medeniyet Merkezlerinde sunulan hizmet türlerinin” yeterliliği ve “Hitit Medeniyet Merkezlerinde sunulan hizmetler içinde görülen en önemli eksikliğin neler olduğu” soruları sorulduğunda verilen yanıtlar aşağıdaki gibi oluşmuştur.

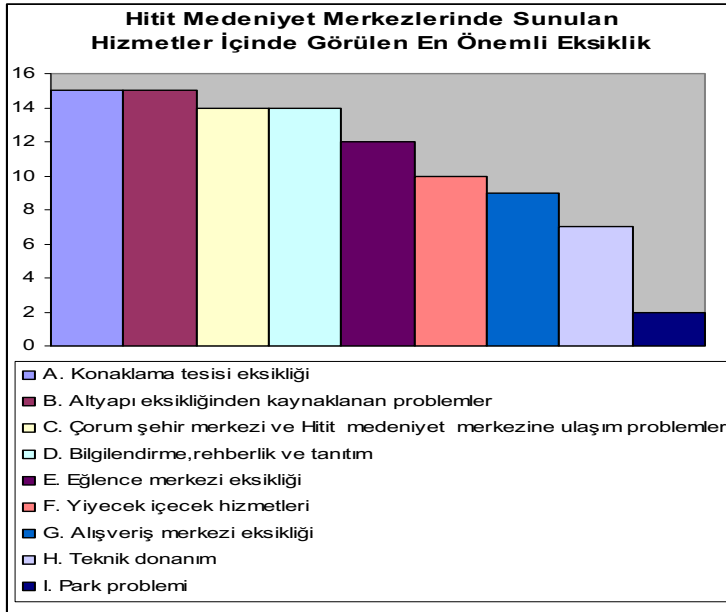
Günümüzde turizmin başarı sağlayabilmesi için; iyi bir tanıtım, nitelikli iyi yetişmiş bir personel, iyi bir ulaşım ağı, konaklamaya yönelik alt yapı koşullarının yeterli düzeyde olması ve bütün bu unsurların devlet tarafından yönlendirici ve özendirici politikalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Grafikten de anlaşıldığı üzere Çorum Turizminin Önündeki Dar Boğazların en önde geleni, Türk turizminin ortak sorunu olan tanıtma ve pazarlamaya ayrılan kaynakların yetersiz olmasıdır. Turizm ürününün pazarlanması için en önemli araç olan tanıtıma büyük paylar ayrılması gerekmektedir. Detaylı ve profesyonel hazırlanmış bir tanıtım sonrası turizm ürününün pazarlanması mümkün olacak ve sağlanan girdiden daha fazla oranda çıktı elde edilecektir. Ancak tanıtıma ayrılan paylar bu kurulumu sağlamaktan uzaktır. Yönlendirici, özendirici destek ve teşviklerin yokluğu da, yerel yönetimlerin turizme yeterince ilgi göstermemesi ve kurumlar arası iletişim

eksikliği tanıtım yetersizliğini pekiştirici niteliktedir.Etkin ve yeterli bir ulaşım ağı, turizm sektörü açısından can damarıdır. Bu sebepten dolayı çorum ili için sorun teşkil eden ulaşım problemlerinin bir an önce giderilmesi gerekmektedir.

Çorum ilinde önemli bir turizm yatırımı olan Hitit medeniyet merkezinin sunduğu hizmetlerin büyük ölçüde yetersiz olduğu görülmektedir. Bu da yöre için en önemli turizm konusu olan Hitit medeniyetinin yeterince değerlendirilmediğini göstermektedir.

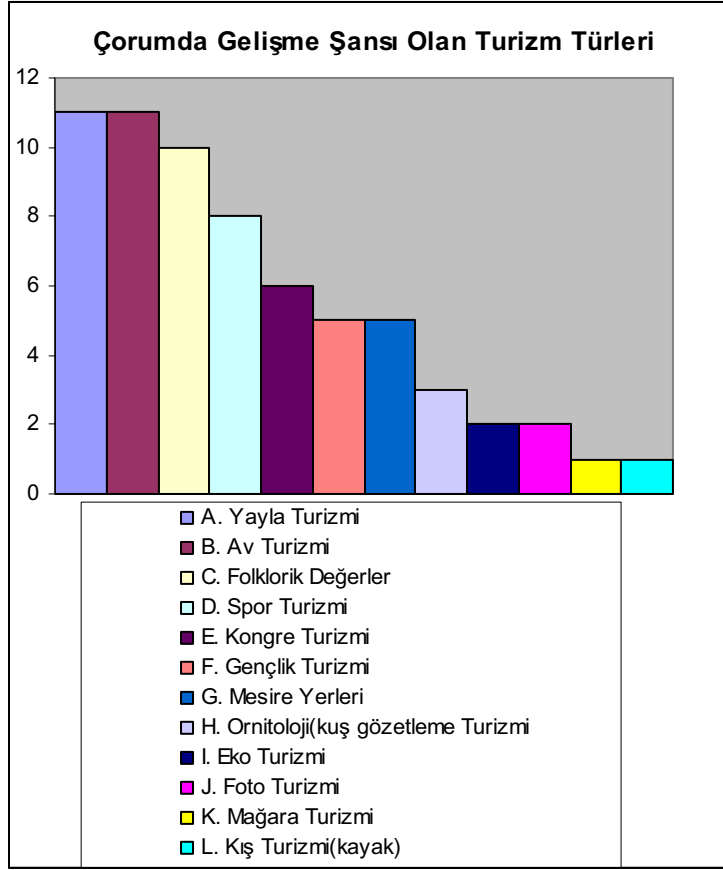
Hitit medeniyet merkezlerinde sunulan hizmetler içinde görülen en önemli eksiklik konaklama tesisi eksikliği ve alt yapı eksikliğinden kaynaklanan problemler olarak göze çarpmaktadır. Hem nicelik hem de nitelik açısından yetersiz olan bu hizmetler, turistik ürünün kalitesini düşürmekte ve sektörün gelişmesine engel olmaktadır. Bunun yanı sıra ulaşım problemi, tanıtım problemi, eğlence merkezi eksikliği ve de gıda sektöründeki yetersizlikler önemli eksikliklerinin arasında yer almaktadır. Görülen diğer önemli eksiklikler ise teknik donanım, alışveriş merkezi eksikliği ve park problemi olarak belirtilmiştir.

Çözüm Önerileri

Çorum turizminin sorunlarını çözmeye yönelik olarak çözüm önerilerinin neler olabileceği ile ilgili olarak görüşülen kişilere “Çorum’da gelişme şansı olan turizm türlerinin neler olabileceği”, “Hitit Medeniyet Merkezlerinde turizm potansiyelini artırmaya yönelik olarak yapılması gereken en önemli düzenlemelerin neler olması gerektiği”, “Ağırlık verilmesi gereken turist türleri”, “Çorum turizminin avantajları” ve “Çorum turizminin fırsatları” başlıklarıyla sorular sorulduğunda alınan yanıtlar aşağıdaki gibi oluşmuştur.

Yukarıda değinildiği gibi Çorum turizmi kültür turizmine odaklıdır. Ankete katılanlar da bu olguyu destekleyecek bilgiler/görüşler sunmuşlardır. Yörede bulunan Hitit başkenti Hattuşa’nın dünya kültür mirası açısından taşıdığı büyük değer kültür turizminin bu yörede geliştirilmesine uygun bir ortam sunmaktadır. Hattuşa’nın taşıdığı bu potansiyelin değerlendirilmesi yöre turizminin gelişmesinin en temel taşlarından biridir

Katılımcıların hangi turizm türlerinin Çorum ilinde hayata geçirilebileceğine ilişkin görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Çorum ilinde gelişmesi muhtemel turizm türlerine baktığımız zaman yayla ve av turizmini görmekteyiz. Gerçekten de pek çok doğal güzeleğe sahip yaylaları ile Çorum bu konuda geliştirilebilecek bir destinasyon olarak düşünülebilir. Özellikle turizm de yüksek gelir grubuna hitap eden Av turizmi ve kuş gözlemciliği de gerekli alt yapının tamamlanması durumunda yöre için önemli hale gelebilir. Turizm sayesinde tanıma fırsatı bulduğumuz yöreye özgü folklorik değerler de (yöresel el sanatları, yemekler, giysi ve oyunlar) Çorum ili için gelişme şansı olan alternatif turizm türlerindedir.

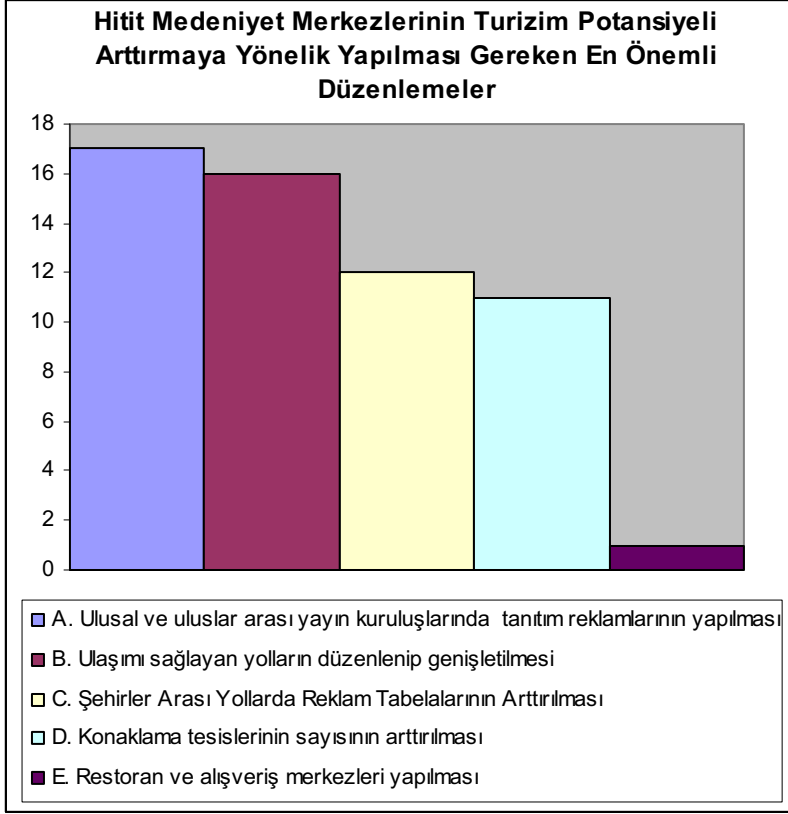
Çorum ilinin sanayi ve ticaret yönünden gelişmiş olması nedeniyle bölgede yapılan sempozyumlar ve de uluslararası düzeyde düzenlenen Hititoloji kongresinin altı yılda bir Çorumda düzenlenmesi, kongre turizminin bu bölge için olan önemini arttırmaktadır.

Ankete katılanların görüşlerine göre İnanç turizmi, ipek yolu turizmi ve golf turizmi Çorum ili için alternatif bir turizm türünü teşkil etmemektedir.

Ancak diğer turizm çeşitlerinin yanı sıra, yöre için önemle öncelik verilmesi gereken turizm çeşidinin Hattuşa ve diğer kalıntılara odaklı bir kültür turizm ürününün ortaya çıkarılması gerektiği görüşülenlerin bilincinde somutlaşmıştır.

Katılımcıların Hitit Medeniyet Merkezlerinde turizm potansiyelini artırmaya yönelik olarak yapılması gereken en önemli düzenlemelerin neler olması gerektiğine ilişkin görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Türkiye'nin turizm değerlerinin tanıtımında bugüne kadar kullanmadığı önemli argümanların başında sinema ve kitap gibi etkinlikle gelmektedir. Örneğin, günümüz de Mısır piramitleri üzerine yazılan kitaplar, çekilen çizgi film ve sinema filmleri ile dünyaya kendini tanıtmaya fırsatı bulmuştur.

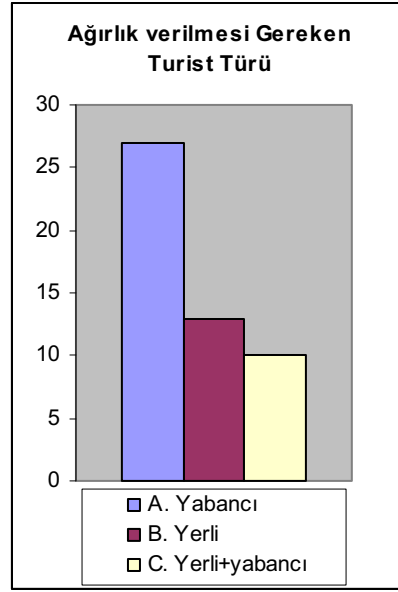
Turizmin olmazsa olmazları tanıtım, teşvik ve alt yapıdır. Hitit medeniyet merkezlerinin de turizm potansiyelini arttırmaya yönelik yapılması gereken en önemli düzenlemeler Ulusal ve uluslar arası yayın kuruluşlarında tanıtım reklamlarının yapılması, Ulaşımı sağlayan yolların düzenlenip genişletilmesi olarak belirtilmiştir. Bunların yanı sıra diğer yapılması gereken önemli düzenlemeler şehirlerarası yollarda reklam tabelalarının arttırılması, konaklama

tesislerinin sayısının artırılması ile restoran ve alışveriş merkezleri yapılması olarak ifade edilmiştir.

Bütün bu düzenlemeler yapılırken tesis ve çevresi bir bütün içinde ele alınması gerekmektedir. Tesisi dışında kalan bölgelerinde en az tesisler kadar kullanışlı, temiz ve çekici olması gerekmektedir. Turisti dışarı çekebilecek şeyler temalı parklar, otantik kafeler ve klimalı, modern ve her türlü ihtiyacın rahatça karşılanacağı alışveriş merkezleridir.⁶

Günümüzde ülkelerin turizmden kazanç sağlayabilmesi için ,kültürel miraslar, tarihi kalıntılar ve coğrafi güzelliklerin yanında turizme yönelik, stratejik planlama çerçevesinde etkinlik ve verimlilik⁷ unsuruna doğru kaymaları gerekmektedir.

Katılımcıların ağırlık verilmesi gereken turist türlerine ilişkin görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki grafikte verilmiştir.

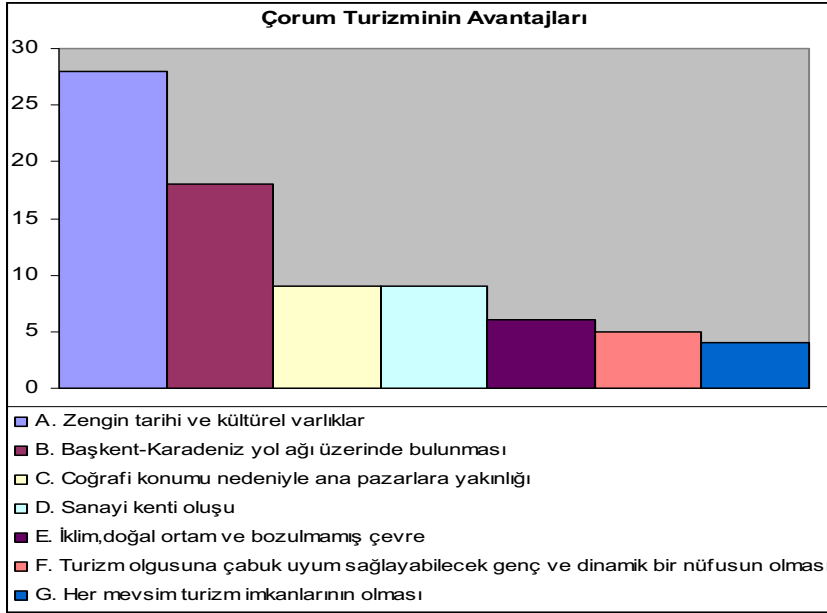

Görüşülen kişilerin, yöreye gelmesini talep ettiği turist türü ağırlıklı olarak yabancı turistlerden oluşmaktadır. Bunun yanında yerli turist talep edenlerin sadece yabancı turist talep edenlerin yarısı oranında kaldığı görülmektedir. Hem yerli hem de yabancı turist talep edenlerin sayısı ise sadece yerli turist talep edenlerden de az olduğu görülmektedir.

Katılımcıların Çorum turizminin avantajlarına ilişkin görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki grafikte verilmiştir.

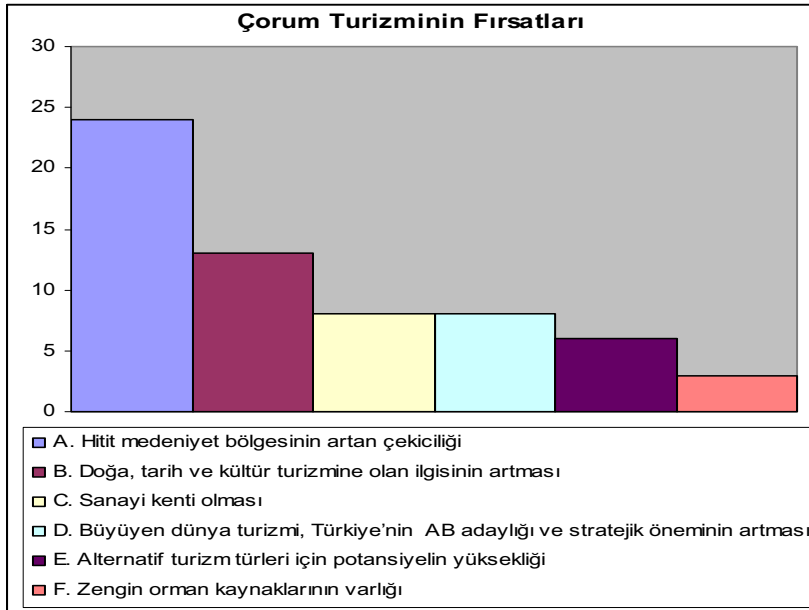
⁶ Dursun Kuvelioğlu, *Turizm@gelecek.tr*, Elips Yayıncılık, Ankara 2004, s. 67.

⁷ Orhan İçöz, *Turizm İşletmelerinde Pazarlama:İlkeler Ve Uygulamalar*, Anatolia Yayıncılık, Ankara 1996, s. 82.

Bir bölgenin tarihi dokusu, doğal yapısı kısacası çevre değerleri turizmin en önemli varoluş nedenidir. Çorum ili içinde en önde gelen turizm avantajı, zengin tarihi ve kültürel varlıklarıdır. Erişim kolaylığı da önde gelen diğer bir avantaj olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcıların Çorum turizminin fırsatlarına ilişkin görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Çorum turizminin en büyük fırsatı Hitit medeniyet bölgesinin giderek artan çekiciliğidir. Son dönemde özellikle sinema sektörünün turizme katkısı göz önüne alındığında ulusal ve uluslar arası platformlarda gösterimi yapılan belgesel kurgu Hititler filminin yöre turizmine katkı sağlayacağı düşünülebilir. Yine son dönemde turizm olgusunun çeşitlenmesi ile sadece deniz - kum ve güneş vadeden paketleri olağan kabul eden turist kitlelerinin doğa, tarih ve kültür turizmine olan ilgisinin artması da Çorum turizmi için bir fırsat yaratabilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Çorum ili turizminin sorunları ve çözüm önerileri ile ilgili yaptığımız araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında, Çorum turizminin sorunlarının temelini, üç ana kaynaktan oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu sorunlar, pazarlama ve tanıtımda yaşanan, turistik üründen kaynaklanan ve son olarak sermaye ve teşvik yetersizliğinden kaynaklanan problemler olduğu görülmektedir.

Pazarlama ve tanıtım konusu, Çorum İli'nin en temel sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyadaki en eski ve en güçlü medeniyetlerinden olan Hitit'lerin birçok miras bıraktığı bu topraklar henüz tam olarak tanıtılmamıştır. Buna karşın Hititler kadar önem taşıyan ve tarihte Hititler ile aynı sahneyi paylaşan Mısır medeniyeti, çizgi filmler ve uluslararası alanda gösterime giren çeşitli sinema filmleriyle kendini çok iyi tanıtmış ve her yıl milyonlarca turistini Mısır'a akın etmesini sağlamıştır. İstatistiksel rakamlar Hollywood sinema sektörünün Mısır turizmini ikiye katladığını göstermektedir. Bu açıdan iyi kurgulanmış bir turizm ürününün uluslar arası görsel enstrümanla desteklenmesi özellikle son dönemde sık sık başvurulan bir turizm tanıtım politikası olmuştur.

Çorum ili turizminin ikinci önemli sorunu turistik ürün sorundur Turistik ürünü, pek çok faktörün bileşiminden meydana gelen hizmetler toplamı olarak tanımlayabiliriz. Turistik üründen kaynaklanan sorunların başlıcaları, alt yapı ve tesis eksikliği, ulaşım imkânlarının sınırlı olması ve turizm bilincinin henüz tam olarak yerleşmemiş olması şeklinde sıralayabiliriz. Ayrıca turistik ürünlerin büyük oranda hizmete dayalı olması, hizmeti sunan insan faktörünün önemini ön plana çıkarmaktadır. Nitelikli personel eksikliği turistik ürünün kalitesinin düşmesine ve dolaylı olarak pazarlama faaliyetlerinin güçleşmesine neden olur. Bu da Türkiye'de turizm sektörünün genelinde olduğu gibi çorum ilinde de önemli ve giderilmesi zorunlu bir sorun olarak öne çıkmaktadır.

Çorum ilinin bir turizm markası haline gelebilmesi için öncelikle gerekli alt yapı yatırımlarının tamamlanması, bu yatırımların turizm sektörü için yeterli seviyeye ulaşması amacıyla gerekli sermaye ve teşvik uygulamalarının yöreye kanalize edilmesi gerekmektedir. Şu an da turizmin gelişimi için büyük önemi olan yatırımlar yeterince teşvik edilmemektedir. Turizm endüstrisinde büyük yer kaplayan özel teşebbüslere ek olarak onları koordine edecek ve denetleyecek ve teşvik edecek bir kamu politikasının oluşması gerekmektedir.

Geleceğe yönelik bir öngörü yapmak gerekirse çorum ilinin gerekli turistik değer ve potansiyeli taşıdığı ancak bunların gerektiği şekilde kullanılabilmesi için uzun dönemli ve vizyon sahibi bir uygulama sürecinin gerektiği söylenebilir.

Abstract

With globalization now days people travel for quite a lot of reasons like resting, having fun, seeing places which they did not see, and more locally knowing the world where they live in. While these people make social, economic and cultural communication with the people who are in the toured places, they make significant economic contribution to these geography.

Çorum province has a important potential both in the country and the world with its historical and cultural treasures, primarily Hitit Civilization contained in it. Issues in front of this potential to be realized in the tourism sector and suggestions for these constitute the subject of this study. A questionnaire was carried out with Local Government, Municipality, Culture and Tourism Management, hotels, restaurants, gift shops because they are directly in relation with the sector. With the questionnaire Çorum province's tourism related problems are tried to be uncovered locally, and then suggested solutions are put forward.

Key words: *Çorum, Hitit Civilization, Cultural Tourism, Problems of tourism*

KAYNAKÇA

- AKURGAL Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayınları, Ankara 2005.
- ÇOKER Ziya, *Çorum İlinin Kalkınma Sorunları ve Yatırım Olanak ve İhtiyaçları*, Çorum Valiliği Yay. Tarihsiz
- ERTUĞRUL Erdal, *Çorum ili Uygun Yatırım Alanları Araştırması*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara 2005.
- İÇÖZ Orhan, *Turizm İşletmelerinde Pazarlama: İlkeler Ve Uygulamalar*, Anatolia Yayıncılık, Ankara 1996
- KUVELOĞLU Dursun, turizm@gelecek.tr, Elips Yayıncılık, Ankara 2004.
- MEMİŞ Ekrem, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001.
- Turizm Master Planı, T.C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Çorum 2005
- <http://www.corumkulturturizm.gov.tr>